

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

Technische missie Nieuwe Oranjetuin Paramaribo

René ten Dam, Leon Bok, Nanette de Jong

Technische missie Nieuwe Oranjetuin Paramaribo

René ten Dam, Leon Bok, Nanette de Jong

Colofon

Technische missie Nieuwe Oranjetuin Paramaribo

Auteurs: René ten Dam (Stichting Dodenakkers.nl), Leon Bok (Stichting Dodenakkers.nl),

Nanette de Jong (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed)

Redactie: Dirk van Harten

Vormgeving en druk: Xerox/OBT, Den Haag

© Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, September 2017

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Postbus 1600

3800 BP Amersfoort

www.cultureelerfgoed.nl

Met dank aan de volgende experts van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed:

Dirk J. de Vries, Martijn Manders en Hendrik-Jan Tolboom.

Foto voorkant: grafmonument waarvan de bakstenen ombouw als verloren beschouwd moet worden, maar waarbij de waardevolle zerk bewaard kan blijven door deze op bakstenen poeren te plaatsen. Eventueel zou de constructie geconserveerd kunnen worden als bijdrage aan het beeld van de historische begraafplaats.

Inhoud

Voorwoord	4
Inleiding	5
Korte beschrijving van de geschiedenis en karakteristiek	6
Oriëntatie	8
Context en historische waarden	9
Bouwstenen voor een restauratievisie	11
Potenties	13
Aanbevelingen	15

Op 12 februari 2017 berichtte *Dagblad Suriname* dat de begraafplaats Nieuwe Oranjetuin in Paramaribo werd schoongemaakt. Deze begraafplaats, zo meldde het dagblad, valt onder de zorg van het Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur van Suriname en is van grote historische waarde. Wat die begraafplaats zo waardevol maakt werd niet uitgelegd, blijkbaar sprak dit voor zich. Nieuwe Oranjetuin, voor het eerst in gebruik genomen midden achttiende eeuw, is echter niet alleen van waarde voor Suriname. De begraafplaats is verbonden met de Nederlandse koloniale geschiedenis, een geschiedenis die Nederland deelt met Suriname.

De Nederlandse overheid zet bewust in op de duurzame instandhouding van gedeeld cultureel erfgoed. Hiermee worden de materiële en immateriële sporen van het verleden bedoeld die Nederland deelt met andere landen, zoals boerderijen in Amerika, een gezonken schip voor de kust van Australië en grafmonumenten op een begraafplaats in Suriname. Nederland vindt deze sporen belangrijk, omdat ze ons kunnen leren over onszelf en onze verbindingen met andere landen. Om deze reden is gedeeld cultureel erfgoed een van de prioriteiten in het Nederlandse Internationaal Cultuurbeleid.

De Nederlandse Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed werkt al jaren samen met Suriname op het gebied van gedeeld erfgoed. De mogelijkheid, geboden door het Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur van Suriname, om bij te dragen aan een duurzame toekomst voor Nieuwe Oranjetuin nam de Rijksdienst graag aan. Daarbij was de betrokkenheid van Stichting Dodenakkers.nl van essentieel belang, gezien de bij die stichting aanwezige kennis van historische begraafplaatsen.

Dit rapport geeft de resultaten weer van de eerste gezamenlijke inspanningen en van vervolgstappen die gezet kunnen worden om dit erfgoed te beheren. Ook geeft het een uitleg van die grote historische waarde die *Dagblad Suriname* noemt. Daarmee is Nieuwe Oranjetuin nog niet de brug tussen heden en verleden die de begraafplaats zou kunnen zijn, maar een begin is er.

Jinna Smit

*Programmaleider Gedeeld Cultureel Erfgoed
Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed*

Het Nederlandse beleid op het gebied van Gedeeld Cultureel Erfgoed wordt uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, het Nationaal Archief, DutchCulture en de Nederlandse ambassades in betrokken landen. Deze partijen werken samen met experts en organisaties die aanvullende kennis bieden of vragen. Voor de technische missie naar begraafplaats Nieuwe Oranjetuin in Paramaribo is Stichting Dodenakkers.nl gevraagd om ondersteuning te bieden. Deze stichting zet zich in voor behoud van funerair erfgoed in Nederland en in daar historisch mee verbonden landen. De medewerkers van de stichting zijn gespecialiseerd in het geven van advies op het gebied van beheer en behoud van historische begraafplaatsen.

In het kader van het programma Gedeeld Cultureel Erfgoed en op verzoek van het Directoraat Cultuur van het Surinaamse Ministerie van Onderwijs, Wetenschap en Cultuur bezocht van 6 tot en met 17 februari 2017 een delegatie van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en Stichting Dodenakkers.nl Suriname. De delegatie bestond uit restauratie-architect Nanette de Jong (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed), funerair deskun-

dige Leon Bok en funerair historicus René ten Dam (beiden Stichting Dodenakkers.nl). Doel van de missie was een visie te ontwikkelen voor de rehabilitatie van begraafplaats Nieuwe Oranjetuin als een historisch centrum, een genealogisch wandelpark en met eventuele mogelijkheden voor een columbarium. Ter afsluiting van het bezoek is op 16 februari door het Directoraat Cultuur een symposium georganiseerd voor direct betrokkenen en belangstellenden. Dit rapport is een kort verslag van de missie en bevat een toelichting op de bevindingen die door de delegatie zijn gepresenteerd op het symposium.

De delegatie heeft de missie als zeer waardevol en leerzaam ervaren. Veel dank gaat uit naar de heer Stanley Sidoel, voormalig directeur van het Directoraat Cultuur, de heer Stephen Fokké, directeur van Stichting Gebouwd Erfgoed Suriname, en in het bijzonder naar de heer Johan Roozer, beleidsmedewerker op het Directoraat Cultuur. De delegatie heeft de samenwerking als bijzonder prettig ervaren en is zeer te spreken over het faciliteren van het bezoek door het Directoraat Cultuur en de wijze waarop wensen voor gesprekken en bezoeken werden ingewilligd.

Korte beschrijving van de geschiedenis en karakteristiek

Begraafplaats Nieuwe Oranjetuin kent een lange geschiedenis. De begraafplaats is gelegen aan wat destijds de rand van de stad was en is in 1756 in gebruik genomen, toen de Oude Oranjetuin – ter hoogte van de tegenwoordige Centrumkerk – vol raakte. In de vroege periode werden uitsluitend de rijken van Paramaribo op Nieuwe Oranjetuin begraven. Tot tweemaal toe is de begraafplaats vergroot, alvorens in 1928 te worden gesloten. In de Tweede Wereldoorlog werden er echter nog veel Chinezen begraven. Officieel werd Nieuwe Oranjetuin in 1951 opnieuw geopend, om vervolgens in 1961 voor de tweede maal formeel te worden gesloten. Op de begraafplaats zijn echter grafmonumenten aangetroffen uit de jaren '30 van de vorige eeuw, uit de periode waarin er niet zou zijn begraven, en dit doet vermoeden dat de gangbare perioden voor begraven op Nieuwe Oranjetuin opgerekt moeten worden. Mogelijk zijn er op de begraafplaats ook grafmonumenten geplaatst die afkomstig zijn van de voormalige begraafplaatsen op en bij Fort Zeelandia en Kitty's Rust (1801-1864, geruimd in 1927), ook wel de Derde Oranjetuin genoemd. Onbekend is of daarbij ook stoffelijke resten zijn overgebracht.

Tussen 1756 en 1961 zijn er honderden grafmonumenten geplaatst op de begraafplaats. Veel monumenten zijn van

natuursteen en baksteen, maar ook hout werd gebruikt als grafteken. Het meest opvallende aan de begraafplaats is de grote variatie aan grafmonumenten. In Europa vinden we vaak tijdgebonden grafmonumenten bij elkaar gegroepeerd. Op Nieuwe Oranjetuin liggen of staan grafmonumenten uit de achttiende eeuw daarentegen soms direct naast een grafmonument uit de twintigste eeuw. Dat zegt veel over de wijze waarop de begraafplaats gebruikt is. Gelet op de lange periode waarin Nieuwe Oranjetuin in gebruik is geweest en op het feit dat er jaarlijks niet veel begrafenissen waren, levert dat een heel gedifferentieerd beeld op. Toch springen bepaalde karakteristieken in het oog. Zo liggen veel van de oudere zerken eenvoudigweg op bakstenen poeren, terwijl de wat later geplaatste grafmonumenten een bakstenen ombouw kennen. Een dergelijke ombouw valt veel sterker op dan alleen een zerk op poeren. Zowel links en rechts van het hoofdpad is dit het beeld. De bakstenen ombouwen variëren onderling weer in grootte, stijl, hoogte en uitstraling, waarbij in de loop der tijd de ombouw steeds hoger en sterker geprofileerd werd. De bakstenen zijn meestal dicht opeen geplaatst, met slechts een dunne streep mortel ertussen. Dergelijke grafmonumenten hebben een kwalitatief hoge uitstraling.

Afbeelding 1: Monumenten uit verschillende tijdsperioden binnen één beeld. Links grafmonumenten met een bakstenen ombouw met wisselende profilering.

Kijken we naar de zerken die op dergelijke ombouwen liggen, dan komen we vooral (Belgisch) hardsteen tegen. Bewerkingen op de stenen wijzen op een Nederlandse herkomst, maar toch valt niet de conclusie te trekken dat ze op dezelfde leest geschoeid zijn als zerken uit dezelfde periode in Nederlandse kerken. Vooral in de wijze waarop de symboliek op de zerken is uitgewerkt zijn er verschillen. Daarnaast treffen we uit de achttiende eeuw ook opvallend veel marmeren zerken aan, iets wat we in die tijd in Nederland slechts mondjesmaat tegenkomen. De traditie van het plaatsen van zerken op een bakstenen om- of opbouw heeft zeer lang voortgeduurd op Nieuwe Oranjetuin en is ook elders toegepast in Paramaribo en daarbuiten. Er zijn voorbeelden uit de negentiende eeuw te vinden op Oud Lina's Rust, de joodse begraafplaatsen aan de Kwattaweg en ook op de twee begraafplaatsen bij Jodensavanne. Op de uit 1913 stammende evangelische begraafplaats Marius' Rust zijn eveneens nog grafmonumenten te vinden die een bakstenen ombouw hebben. Naast deze kenmerkende monumenten treffen we in Nieuwe Oranjetuin nog een grote hoeveelheid andere grafmonumenten aan, die alle in een Noord-Europese of Noord-Amerikaanse traditie staan. Vooral negentiende-eeuwse grafmonumenten geven daarvan een goed beeld. Ze zijn veelal te herkennen aan hun opvallende verticaliteit, waardoor ze uitsteken boven de andere grafmonumenten. Qua materiaal vinden we naast het al genoemde hardsteen ook gietijzer, marmer, zandsteen, leisteen, hout en graniet. De grafmonumenten zijn afkomstig uit Europese landen als Nederland, Schotland en Duitsland, maar ook uit de Verenigde Staten. Veel grafmonumenten uit de twintigste eeuw kenmerken zich door het gebruik van tegeltjes in verschillende kleuren en patronen, hetgeen aansluit bij wat op veel andere begraafplaatsen te zien is. Karakteristiek voor de Nieuwe Oranjetuin is verder het ontbreken van een padenstelsel. Op het hoofdpad en de paden over de dammen na, zijn er waarschijnlijk nooit paden aangelegd op de begraafplaats.¹

Het beeld van Nieuwe Oranjetuin wordt gecompliceerd door een grote hoeveelheid grafhekken in allerlei vormen en typen rondom de grafmonumenten. Sommige vallen op door de in het hekwerk opgenomen symboliek of de decoratieve afwerking. Veel hekwerken zijn verroest, maar constructief nog in goede staat. Er zijn vooral gietijzeren hekwerken te vinden, maar ook hekken met smeedijzeren delen tussen gietijzeren panelen. Ook zijn er compleet smeedijzeren hekwerken. Door het bestuderen van oude foto's is duidelijk dat veel hekwerken – met name de houten – in de loop der tijd zijn verdwenen.

Bij een brand in het midden van de twintigste eeuw zijn de grafregisters van Nieuwe Oranjetuin waarschijnlijk verloren gegaan, waardoor het niet inzichtelijk is waar graven zich exact bevinden en of alle grafmonumenten ook daadwerkelijk op een graf staan. Het is mogelijk dat op de begraafplaats een plot werd toegewezen waarbinnen de eigenaar naar eigen inzicht een of meerdere grafmonumenten kon plaatsen. Ook zullen grafmonumenten zijn verdwenen, vooral de houten, hetgeen het lokaliseren van graven verder bemoeilijkt.

Eind twintigste eeuw heeft de lokale Rotary zich ontfemd over de begraafplaats en hiertoe de Stichting Oranjetuin opgericht. Er werden ook plannen ontwikkeld om de begraafplaats tot een educatief wandelpark te maken. Om verschillende redenen konden die niet gerealiseerd worden en uiteindelijk liep ook het onderhoud terug. In juli 2016 werd vanuit het Directoraat Cultuur de Commissie Rehabilitatie Oranjetuin ingesteld om door middel van samenwerking met diverse partners tot een duurzaam beheer van de begraafplaats te komen. Zo is eind 2016 met hulp van gedetineerden begonnen met het verwijderen van woekerdend groen, en met steun van de Nederlandse ambassade is de muur rondom de begraafplaats hersteld.

¹ In een gesprek met mevrouw Cynthia McLeod (d.d. 15 februari) bleek dat zij waarschijnlijk in het bezit is van een oude plattegrond van de begraafplaats. Mogelijk geeft deze plattegrond meer inzicht in het gebruik van de Oranjetuin.

De delegatie heeft ter referentie meerdere begraafplaatsen bezocht in Paramaribo. Al deze begraafplaatsen stammen uit de negentiende eeuw of later. Daarnaast werden de joodse en de niet-joodse begraafplaats bij Jodensavanne bezocht. Behalve in de bakstenen grafmonumenten op de verschillende joodse begraafplaatsen en enkele op de andere begraafplaatsen, vertonen de bezochte begraafplaatsen weinig overeenkomsten met Nieuwe Oranjetuin. Op de begraafplaatsen die zijn ontstaan rond de eeuwwisseling en later in de twintigste eeuw bevinden zich vooral veel grafmonumenten met tegels. Dit gebruik zien we ook terug in een beperkt aantal twintigste-eeuwse grafmonumenten op Nieuwe Oranjetuin.

Naast de bezoeken aan de begraafplaatsen werden ook gesprekken gevoerd met beheerders en eigenaren van begraafplaatsen. Hierdoor ontstond bij de delegatie een beeld van de hedendaagse begraafcultuur in Paramaribo en in het bijzonder van de omgang met monumentale graven. Wat daarbij opvalt is dat er op de in gebruik zijnde begraafplaatsen weinig aandacht is voor funerair erfgoed en dat de dagelijkse begraafpraktijk voorop staat. De uitzondering

hierop is de stichting die zich inzet voor het behoud van de historische begraafplaatsen in Jodensavanne, die relatief veel toeristen trekken. Andere begraafplaatsen worden zelfs door nabestaanden betrekkelijk weinig bezocht. Uit de gesprekken blijkt dat een belangrijke reden hiervoor enerzijds een angst voor de dood is (en voor geesten) en anderzijds de Surinaamse cultuur van leven in het 'hier en nu'. Het onderhoud van begraafplaatsen is als gevolg daarvan niet vergelijkbaar met dat van in gebruik zijnde begraafplaatsen in Nederland. Hoewel verschillende begraafplaatsbeheerders en -bestuurders weten dat er historisch belangrijke personen op hun begraafplaatsen liggen, worden bezoekers hierover niet geïnformeerd. Er zijn geen rondwandelingen en eenvoudige informatieborden bij de ingang ontbreken.

In de dagen dat de delegatie op Nieuwe Oranjetuin was, liepen met enige regelmaat geïnteresseerden de begraafplaats op, zowel lokale bevolking als toeristen, ondanks dat deze op dat moment gesloten was. Dit is een belangrijke constatering, want het geeft aan dat er belangstelling is voor Nieuwe Oranjetuin en dat geïnteresseerden de begraafplaats ook zonder publiciteit weten te vinden.

Afbeelding 2: Bezoek aan de joodse begraafplaats in Jodensavanne.

In de zeventiende eeuw werd in Nederland begraven in en om kerken. Pas in de tweede helft van de achttiende eeuw ontstonden aan de randen van steden zogenoemde buitenbegraafplaatsen. Begraven in en rond kerken was een belangrijke inkomstenbron voor de kerken.

Maar vooral om hygiënische redenen ontstonden steeds meer bezwaren tegen deze praktijk. Na enkele mislukte pogingen werd het uiteindelijk in 1829 verboden om nog langer in kerken te begraven.

In Paramaribo werden in de zeventiende eeuw de doden niet begraven in een kerk, maar in en om fort Zeelandia. In 1670 werd waar zich nu de Centrumkerk bevindt een begraafplaats aangelegd die de naam 'Oranjetuin' kreeg, wegens de omringende sinaasappelbomen. Het begraven daar was een kostbare aangelegenheid en de Oranjetuin was dan ook alleen bedoeld voor de rijken. De armen werden elders begraven. Midden achttiende eeuw raakte de Oranjetuin vol en besloot men aan de rand van de stad een tweede begraafplaats aan te leggen: Nieuwe Oranjetuin. Het begraven op Oude Oranjetuin werd formeel verboden, maar aan wie bereid was een forse boete te betalen werd het oogluikend toegestaan. Alsnog begraven op Oude Oranjetuin liet aldus de status van de overledene zien: geld (of eigenlijk suiker, want dat was een belangrijk betaalmiddel) was geen probleem. Pas in 1801 werd Oude Oranjetuin helemaal gesloten. In 1810

werd naast of misschien wel op Oude Oranjetuin begonnen met de bouw van een Koepelkerk. In 1821 brandde deze af, waarna in 1833 de bouw van de huidige Centrumkerk een aanvang nam. De zerken van de oude begraafplaats werden gebruikt als kerkvloer. Hierdoor ontstond het misverstand dat ook in de Centrumkerk is begraven, een idee dat mogelijk versterkt werd omdat dit in Nederland gebruikelijk was en omdat in de Lutherse Kerk wel is begraven. Buiten de Centrumkerk bevinden zich ook nog een aantal zerken.

Als we kijken naar de zerken in en rond de Centrumkerk, dan vertonen die overeenkomsten met zerken uit dezelfde periode die te vinden zijn in Nederlandse kerken. De zerken zijn sober en hebben een beperkte symboliek. Wel wordt op verschillende van de zerken uitgebreid verteld over de verdiensten van de overledene of van dier echtgenoot.

Diezelfde soberheid zien we terug op de zerken uit de beginperiode van Nieuwe Oranjetuin. Maar gaandeweg ontwikkelde zich een eigen beeldtaal op de begraafplaats en na bijna driehonderd jaar blinkt deze dodenakker uit door onder meer de diversiteit in materiaalgebruik, symboliek en de vormgeving van grafmonumenten. Omdat in de lange geschiedenis van de begraafplaats spaarzaam is begraven en er waarschijnlijk nooit is

Afbeelding 3: Bijzonder gebruik van symboliek. Binnen een lauerwerkrans fladderen vlinders boven een dode soortgenoot. De lauerwerkrans symboliseert de overwinning op de dood. De levenscyclus van de vlinder symboliseert de wederopstanding.

geruimd, vinden we grafmonumenten terug uit alle perioden vanaf de achttiende eeuw. De invloeden zijn ontegenzeggelijk Noordwest-Europees en Noord-Amerikaans, maar als geheel kent de begraafplaats een volstrekt eigen identiteit en is daarom uniek te noemen. Nieuwe Oranjetuin is niet alleen onderscheidend binnen Suriname, maar ook in vergelijking met begraafplaatsen in Nederland, elders in Noordwest-Europa en in Noord-Amerika.

De uniciteit van de begraafplaats komt met name tot uitdrukking in het gebruik van bijzondere symboliek en in de baksteenconstructies. De symboliek vindt haar oorsprong in Nederland, aangezien veel, zo niet alle, vroege grafmonumenten daar vandaan komen. Ze kent echter vaak een veel rijkere uitvoering dan we van Nederlandse grafmonumenten uit dezelfde periode gewend zijn. Die rijkdom aan kwalitatieve symboliek strekt zich uit over de latere jaren. Door het gebruik van Noord-Amerikaanse grafmonumenten, met hun eigen symboliek, is een mengeling van stijlen ontstaan, die mede bepalend is voor de hoge cultuur-historische waarde van Nieuwe Oranjetuin. Een tweede bijzonderheid is het gebruik van baksteen. De bijzondere baksteenconstructies met geslepen stenen bepalen voor een groot deel het beeld van de begraafplaats. Met name latere grafmonumenten, die een sterke profilering hebben, doen denken aan de statige laatmiddeleeuwse graftomben van natuursteen, zoals die in Europese kerken te vinden zijn en die vanaf de negentiende eeuw op begraafplaatsen werden geïmiteerd. Dergelijke graf-

monumenten met een geprofileerde bakstenen ombouw kennen we niet in Nederland. Zowel de bewerking van de bakstenen constructies als de toegepaste symboliek getuigen van een groot vakmanschap.

De afgelopen 120 jaar is herhaaldelijk genealogisch onderzoek gedaan naar degenen die begraven zijn op Nieuwe Oranjetuin. De door Frederik Oudschans Dentz rond 1921 uitgevoerde en in 1941 voor het eerst gepubliceerde inventarisatie geldt daarbij nog steeds als een belangrijke leidraad. Hoewel deze inventarisatie van grote waarde is, moet opgemerkt worden dat zij niet volledig is. Zo beperkte Oudschans Dentz zich tot overledenen die vóór 1850 waren geboren. Naar de symboliek, het materiaalgebruik en de typologie van de grafmonumenten is, voor zover bekend, nooit onderzoek gedaan. Naast de genealogische waarde van Nieuwe Oranjetuin, bepalen deze elementen in het bijzonder de funeraire waarde van de individuele grafmonumenten en van de begraafplaats als geheel.

Naast een volledige inventarisatie van alle grafmonumenten is uitgebreid bronnenonderzoek nodig naar het ontstaan en de ontwikkeling van zowel Oude als Nieuwe Oranjetuin. Over de ontstaansgeschiedenis van beide begraafplaatsen is relatief weinig bekend, net als over de twee uitbreidingen van Nieuwe Oranjetuin en de oorspronkelijke bebouwing aldaar. Omdat de geschiedenis van Nieuwe Oranjetuin onlosmakelijk verbonden is met die van Paramaribo, geeft nader onderzoek verder inzicht in de historie van de stad en van Suriname.

De architectonische ruimte van Nieuwe Oranjetuin omvat meer dan alleen de begraafplaats. Ook de muur, de achtergelegen bomenrij en de begrenzing van de besloten ruimte door de (nog deels) houten huizen moeten daartoe gerekend worden. Karakteristiek is dat Nieuwe Oranjetuin geen padenstructuur kent, met uitzondering van het middenpad en de paden over de dammen. Doordat de grafmonumenten allemaal anders van vorm, materiaal, vormgeving, datering en hoogte zijn, is het architectonische beeld zeer gevarieerd. Een deel van de grafmonumenten is nog in goede staat, maar vele kennen verval, soms in heel ernstige mate. Een restauratievisie begint bij de essentie van een plek: via Nieuwe Oranjetuin kan een deel van de geschiedenis van Suriname worden verteld; van alle tijden, van verschillende bevolkingsgroepen en van verschillende geloofsrichtingen. De diversiteit van de Surinaamse gemeenschap is terug te vinden op de begraafplaats en het historische en deels vervallen karakter van Nieuwe Oranjetuin draagt sterk bij aan de beleving van dit verhaal. De tweede stap is een beschrijving van de verschillende elementen die samen het geheel vormen. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen rood (muur, restanten bebouwing en de houten beheerderswoning), groen (bomen, beplanting, gras en paden), blauw (*trenches* voor de waterafvoer) en grijs (grafmonumenten). Nadat de

verschillende elementen zijn beschreven, worden in een omvattende inventarisatie alle grafmonumenten beoordeeld op het biografisch belang van de persoon, of ze een ensemble vormen met andere grafmonumenten en zo bijdragen aan de karakteristiek van de begraafplaats, op materiaalgebruik, op funeraire aspecten (symboliek en typologie), op de technische staat en of ze een 'topstuk' zijn. Een belangrijk onderdeel van een restauratievisie is vervolgens om te bepalen in welke mate ingegrepen moet worden en in hoeverre grafmonumenten hersteld moeten worden. Daarbij kan gekozen worden voor niets doen, consolideren (veiligstellen), restaureren (ingrijpend herstellen) of reconstrueren (verdwene elementen aanvullen).

Voor Nieuwe Oranjetuin ligt de focus vooral op de diverse baksteenconstructies, omdat zij, zoals eerder opgemerkt, een wezenlijk onderdeel vormen van zowel het beeld als de cultuurhistorische waarde van de begraafplaats. Het gebruik van geslepen stenen is heel bijzonder. We kennen dergelijke constructies niet meer in Nederland. Alleen op de Waag in Amsterdam is zulk werk nog herkenbaar in de meester-metselproeven op de gevel. Een opvallend kenmerk van het tentoongestelde vakwerk is dat het metselwerk spaarzaam is gemetseld: de stenen zijn nagenoeg 'koud' tegen elkaar geplaatst, met dotten specie in plaats van voegwerk.

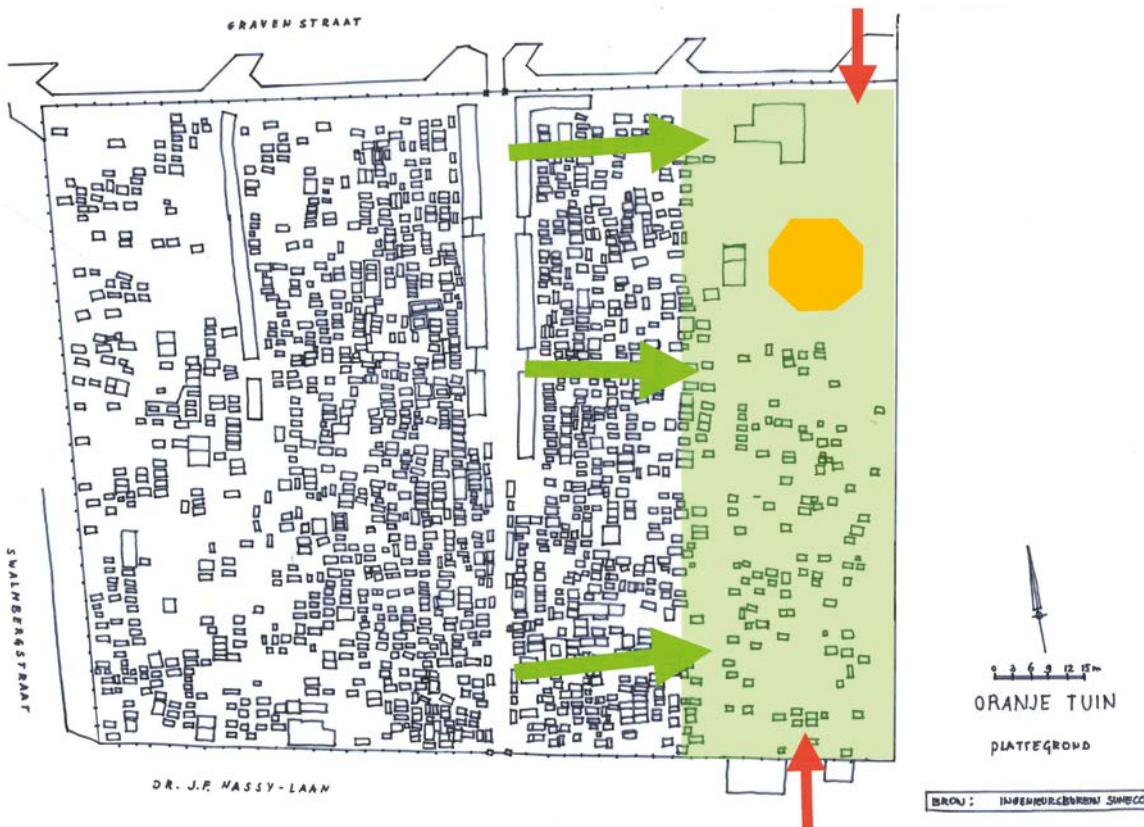

Afbeelding 4: Voorbeeld van een grafmonument dat relatief eenvoudig te herstellen is.

Het herstelwerk kan geclusterd worden in eenvoudig, gemiddeld en specialistisch herstel. Wij hebben er vertrouwen in dat de eenvoudige en gemiddelde herstelwerkzaamheden kunnen uitgevoerd onder begeleiding van de Stichting Arbeidsmobilisatie en Ontwikkeling (de heer Henri Loo Ki Shoe). Eventueel kunnen baksteenconstructies die als niet belangrijk worden aangemerkt, worden verwijderd ('wijkers'). Het afgevoerde materiaal moet dan in een depot worden opgeslagen voor hergebruik. In de restauratievisie kan voorts worden aangegeven wat de nieuwe situatie betekent voor rood, groen, blauw en grijs. Zo kunnen het middenpad en de paden over de dammen (nu gras) worden voorzien van schelpen of schelpenzand, conform de situatie zoals die te zien is op oude foto's.

Historische begraafplaatsen bieden veel kansen. Niet alleen vanuit historisch perspectief, maar ook vanuit het hier en nu. Nieuwe Oranjetuin kent momenteel geen groene elementen die bijdragen aan de beleving of het karakter van de begraafplaats. Er is geen laanbeplanting langs het hoofdpad, zoals dat bijvoorbeeld op veel Nederlandse begraafplaatsen te vinden is, en de hoge beplanting rondom de begraafplaats is grotendeels tenietgedaan, met uitzondering van de bomen aan de zuidzijde. Op de begraafplaats zelf bevinden zich geen solitaire bomen meer, anders dan in de directe nabijheid van de beheerderswoning. Op historische foto's is hoge begroeiing te zien, van zowel bomen als heesters, maar onbekend is in hoeverre deze oorspronkelijk is of zich vooral bevond op de overgang tussen het middelste, oudste deel van de begraafplaats en de twee buitenste uitbreidingen. Het planten van bomen of struiken kan bijdragen aan de beleving van Nieuwe Oranjetuin, doordat schaduwrijke plekken worden gecreëerd, die bovendien zorgen voor een grotere variatie in flora en fauna. Openbaar groengebied werkt ook uitnodigend. Een bijkomend voordeel is dat onder bomen minder begroeiing plaats vindt, hetgeen het onderhoud vergemakkelijkt.

Een van de doelstellingen voor toekomstig behoud is dat Nieuwe Oranjetuin een gezonde exploitatie krijgt. In eerdere plannen is daarom geopperd om een urnenmuur of columbarium op de begraafplaats te plaatsen. Belangrijk is wel dat een dergelijke toevoeging past binnen het historische beeld van Nieuwe Oranjetuin en dat zij daar geen afbreuk aan doet. Een andere optie is het toestaan van as verstrooien. Een derde mogelijkheid is om aan te bieden dat een urn in een bestaand grafmonument wordt geplaatst. De plaatser betaalt dan de restauratie van het monument en mag alleen een kleine naamplaat laten aanbrengen. Hierbij dient opgemerkt te worden dat er op dit moment onvoldoende inzicht is in de mogelijkheden die de Surinaamse wetgeving op het gebied van de lijkbezorging biedt voor dit soort initiatieven. Het opnieuw toestaan van teraardebestellingen zou een te grote aantasting vormen van het historische karakter van de begraafplaats. Het uitgangspunt is immers om niet te ruimen. Het Directoraat Cultuur hecht er grote waarde aan om de begraafplaats als monument te bewaren, waarbij een parkfunctie een ondersteunende rol kan spelen. Door de begraafplaats toegankelijk te maken, wordt hij een onderdeel van zijn omgeving. Het biedt ook de moge-

Afbeelding 5: De groene strook rechts kan aangemerkt worden als ruimte voor ontwikkeling. De groene pijlen illustreren de mogelijkheid om via het hoofdpad naar de ontwikkelstrook te lopen, de rode pijlen staan voor toegangen tot dit deel. Niet aangegeven staan de mogelijke posities waar bomen gepland kunnen worden.'

lijkheid om de relatie te onderzoeken tussen de oorspronkelijke bewoners van de panden in de historische binnenstad en de begraafplaats, en die twee gebieden met elkaar te verbinden, zodat Nieuwe Oranjetuin als 'stadserf' een belangrijke culturele betekenis krijgt.

Een historisch centrum op de begraafplaats kan ten slotte mogelijkheden bieden om activiteiten te ontplooiën die enerzijds van toegevoegde waarde zijn voor het toerisme en die anderzijds een educatieve functie vervullen.

Te denken valt aan rondleidingen met een gids, maar ook aan seminars en lezingen.

Nieuwe Oranjebu is cultuur-historisch van grote waarde. De grootste potentie van de begraafplaats zit in wat hij nu al te bieden heeft. Omdat de geschiedenis van Nieuwe Oranjebu de geschiedenis van Paramaribo is, is de rehabilitatie van de begraafplaats van belang voor het historisch perspectief. Nieuwe Oranjebu biedt de kans om een brug te vormen tussen heden en verleden. Ontwikkelingen op Nieuwe Oranjebu ten behoeve van de rehabilitatie dienen de instandhouding van deze bijzondere begraafplaats dan ook te waarborgen. Om de begraafplaats te behouden voor de toekomst zijn verschillende scenario's denkbaar, waarbij nietsdoen geen optie is. Het Directoraat Cultuur heeft ervoor gekozen om Nieuwe Oranjebu te behouden en te behandelen als monument, waarbij nieuwe keuzes moeten worden gemaakt over consolideren en restaureren. Het veiligstellen van grafmonumenten is mogelijk voor die grafmonumenten waarvoor dit technisch noodzakelijk is, waarbij enkel monumenten met een uitzonderlijke waarde gerestaureerd worden. Een dergelijke aanpak waarborgt het bijzondere karakter van de begraafplaats en maakt de kosten beheersbaar. Vanuit het Directoraat Cultuur is het initiatief genomen om een leerwerktraject op te zetten voor het herstel van grafmonumenten met een bakstenen ombouw. Daarnaast wordt de mogelijkheid onderzocht om ook in de toekomst gedetineerden te blijven betrekken bij het onderhoud van de begraafplaats. De delegatie hecht er waarde aan dat op deze manieren maatschappelijke betrokkenheid en draagvlak worden gecreëerd. Om tot een waardevolle rehabilitatie te komen, dient een stappenplan te worden opgezet, waarvan sommige delen parallel uitgevoerd kunnen worden. Een van de eerste stappen is het opstellen van een restauratievisie, op basis waarvan het uiteindelijke stappenplan wordt ingevuld. Als onderdeel van het stappenplan moet eerder onderzoek naar de begraafplaats gebundeld worden en op historische feiten worden gecontroleerd en waar nodig aangevuld. Het belang van historisch onderzoek kan niet genoeg benadrukt worden en hierbij is een grote rol weggelegd voor het Nationaal Archief. Omdat nooit een volledige inventarisatie heeft plaatsgevonden, strekt het tot aanbeveling om alle elementen op de begraafplaats te inventariseren, waarbij in het bijzonder aandacht wordt besteed aan materiaalgebruik en symboliek. Ondersteunend aan die inventarisatie kan mogelijk met een drone en gps-bepaling een hedendaagse plattegrond worden opgesteld. Met betrekking tot de oorspronkelijke bebouwing in de vorm van de restanten van het koetshuis, het magazijn en de beheerderswoning, verdient het de aanbeveling

deze op te nemen als waardevolle elementen binnen de restauratievisie. Met betrekking tot de houten beheerderswoning dient gekeken te worden naar zowel de historische waarde van het gebouw als naar de eventuele toegevoegde waarde voor Nieuwe Oranjebu als geheel.

Een rehabilitatie van Nieuwe Oranjebu kan alleen succesvol zijn als er aandacht is voor beheer en toegankelijkheid. Het opstellen van een beheersplan, met daarin aandacht voor de continuïteit en kwaliteit van het onderhoud, is daarvoor essentieel. In het beheersplan moet ook specifiek aandacht worden besteed aan het onderhoud van het waterafvoersysteem en een eventuele groenvoorziening. Met betrekking tot dit laatste kan gedacht worden aan op strategische punten geplaatste bomen die zorgen voor schaduw en die in sfeer bijdragen aan de beleving van de begraafplaats zonder daar afbreuk aan te doen. Een beheersplan kan opgesteld en bewaakt worden door een beheerscommissie, die wordt aangestuurd door het Directoraat Cultuur. De verschillende belanghebbende partijen kunnen zitting krijgen in de commissie en zo voor draagvlak zorgen. Nieuwe Oranjebu biedt ruimte om bezoekers middels een historisch centrum van informatie te voorzien, op voorwaarde dat dit geen afbreuk doet aan de begraafplaats. Ook kunnen activiteiten als rondwandelingen worden ontplooid, waarbij invulling kan worden gegeven aan de bestaande traditie van mondelinge overlevering. Een informatiebord bij de ingang, met daarop de geschiedenis en de bijzonderheden van Nieuwe Oranjebu, vergroot de zichtbaarheid en bekendheid van de begraafplaats. Het verzorgen van zowel een publieksvriendelijke als een wetenschappelijke publicatie over de geschiedenis van Nieuwe Oranjebu en de daar begravenen, strekt eveneens tot aanbeveling. Naast de genealogische waarden van Nieuwe Oranjebu, lenen met name het materiaalgebruik en de bijzondere symboliek zich als 'publiekstrekker'. Bij de ontwikkeling van verschillende van de genoemde activiteiten kan mogelijk aansluiting worden gezocht bij (universitaire) opleidingen op het gebied van geschiedenis en toerisme. Omdat op sommige terreinen in Suriname beperkte kennis aanwezig is – bijvoorbeeld over het gebruik en herstel van natuursteen, historisch baksteen en metselwerk, of specifieke kennis over funeraire waarden en elementen – wordt geadviseerd aansluiting te zoeken en te houden bij kenniscentra in Nederland. Zowel de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed als Stichting Dodenakkers.nl heeft aangegeven waar mogelijk ondersteuning te willen bieden.

Gelegen in het hart van Paramaribo biedt de achttiende-eeuwse begraafplaats Nieuwe Oranjetuin unieke kansen om een brug te vormen tussen het heden en het verleden van zowel Suriname als Nederland. Om die reden gingen de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en stichting Dodenakkers.nl graag in op een uitnodiging van het Surinaamse Directoraat Cultuur om samen een visie te ontwikkelen ter ondersteuning van de rehabilitatie van deze bijzondere begraafplaats. In dit rapport worden context en historische waarden van Nieuwe Oranjetuin geschetst, waarbij met hulp van een restauratievisie de potentie van dit funeraire erfgoed verder benut kan worden. Het rapport is bedoeld voor iedereen die Nieuwe Oranjetuin een warm hart toedraagt.

Met kennis en advies geeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de toekomst een verleden.